

ՓՈԽԱՆ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻ

«ԵՐՈՒՍԱՂԵՍԻ ՏԱԳՆԱՊԸ»

Ե.

«Հնացուցիչ հոգևոյս մասնացի»
ՆԱԲԵԿ

«Հոգիս հինցնողը ինք փճանայ», կ'ըսէ Նարեկացին: «Դու՛ն պիտի անցնիս պատմութեան, գուցէ շրջուած հասկացողութեամբ», կը սիրէր ըսել Օշականը, երբ խօսէր ապագայի մասին: Այն միամիտ օրերուն, չէի անդրադառնար ինծի եղած այս մարզարէութեան, մեծ զրազէտի կողմէն զուշակուած, և դժբախտաբար ցարդ կը ֆիսամ տակաւին շրջուած՝ բոլոր կովարածներէն:

Արդ, Եղիվարդը շրջուած հասկացուած եղբրաբախտ եկեղեցական մըն է, քառասուն տարիներէ ի վեր: Թէ՛ Ինքն է հեղինակը իր այս ճակատագրին թէ՛ ուրիշներ՝ արդիւնքէն ոչինչ կը փոխուի: Զարմանալին այն է սակայն, որ տակաւին մինչև երէկ Եղիվարդը նախախնամութիւն նկատողները կը ժպտին այսօր մոռնալ իրենց ըսածը և նոր նախադրեալներու առջև կենալ, ուրացողի անարգ կեցուածքով, երեսուն արծաթի հաշուոյն: Մուրացկանները սկզբունք և բարոյական չունին, ով որ շատ վճարէ՝ անոր գերին կը դառնան: Ամօթ անոր որ գերի է նիւթին, վասնզի այդպիսին կը դաշնակցի չարիքի մը՝ որ մեծագոյնն է բոլոր չարիքներուն: Առանց հոգեկան կառոյցի, մարդը զազրելի վիժուկ մըն է, զինով մը՝ իր փախուքին մէջ ինկած, վերալից մը՝ իր փտութեան վրայ պառկած, բայց մանաւանդ կարկտան մը՝ սատանայի յետոյքին նետուած: Անոնց՝ մուրիկներուն դէմքերը դիմակ ունին և ձեռքերը ձեռնոց: Անոնք աւանդութեան ոսկեգեղմ որոնող արգոնաւորդներու նման կը մոռնան ամէն ինչ, ի խնդիր ոսկեգեղմին, որ այս պարագային հարուստներն են, որոնք միամտօրէն կը կարծեն թէ՛ նիւթականով կրնան աննիւթականը գնել:

Սակայն կեղծպարիշտներն ու ոսկեբարձները կը պղծեն ճշմարտութիւնը այս կերպով, պարպելով հոգիները այն գերագոյն և միակ հարստութենէն, զոր մարդկութիւնը ունի: Աշխարհի բոլոր օրէնքները չեն կրնար ուղղել և արդարացնել մարդը, եթէ գերի է ան նիւթին: Ընչաքաղցութիւնը հոգիին մէջ բուսած մազ է, դժոխքին կրակներն անգամ չեն կրնար այրել զայն:

Տակաւին մինչև երէկ, Եղիվարդը ամենէն բարձրաթոիչ եկեղեցականներէն մին էր, որ նախընթաց շուրջ քառասուն տարիներուն ունեցաւ իր գործն ու դերը, թէ՛ Երուսաղէմի Պատրիարքարանէն ներս և թէ՛ մեր եկեղեցական կեանքի վերջին իրադարձութիւններու պարագային: Որուն առջև իրենց զոյգ փեղկերով բացուեցան Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ նուիրապետութեան բարձրագոյն Աթոռին դուռները:

Երուսաղէմի Պատրիարքութեան ինչպէս Հայ Եկեղեցւոյ շահերուն նկատմամբ իր նախանձախնդրութիւնը աննահանջ կորովի վերածուած է յաճախ, ա-

«անց արտաքին ցոյցի և պոռոտ արտայայտութիւններու, որոնք շատ յաճախ այդ առաքինութիւններու աղքատութիւնը կը մատնանշեն ենթակային մէջ: Եւրուսաղէմի երկու աթոռաքանդ պայքարներու պարագային, Հայ եկեղեցականի իր կեցուածքը անոնց նկատմամբ՝ որոնք տրտում անձնականութեան, կիրքի և փառասիրութեան հաշուոյն, իրենց հոտած հաւկիթը խաշելու համար, պատրաստ էին այս սրբազան Տունին լշահն ու իրաւունքը կրակի տալու, պիտի չմոռցուի Երուսաղէմի Պատրիարքութեան տարեգրութեան մէջ:

Հակառակ իր խիզախութեան, խորշած է միշտ ծայրայեղութիւններէ, քաջ գիտնալով թէ ամէն չափազանցութիւն կը պլոտորէ մարդկային առաքինութիւններու աղբիւրը: Սիրտն է եղած առաւելաբար կեդրոնը իր էութեան, և այդ սիրտը յաճախ շատ լայն բացած է իր թևերը, դառն հիասթափումներու առաջնորդելու աստիճան զինքը: Քանակով քաշուած գիծերու և թիւերով ճշդուած հաշիւներու մարդը չէ եղած երբեք, ինչպէս չէին իր մտատիպարները: Զևէն, տարագէն ու տառէն վեր, ողբին բարախուն ճշմարտութեան իր մտասկեռումը, յաճախ իր նկատմամբ սխալ հասկացողութիւններու տարած է մեր օրերու Փարիսեցիները, որոնք ուղտը կլլելու համար մօեղին սակարկութիւնը փորձած են ընել: Փառասիրութիւնը, այն զգացումը՝ որ կրնայ լլկել տխրեղ հոգիները, իր սիրտէն միշտ հեռու մնացած հրայրքներէն մին է եղած: Ըրած է իր լաւագոյնը, կարողութիւններու իր սահմանին մէջ, ոչ թէ ի խնդիր անուան կամ համբաւի, այլ պարտականութիւն մը կատարողի գիտակցութեամբ:

Պոռոտ ցոյցերէ խորշած է, նկատելով զանոնք ծանծաղամիտ մարդերու զոհացում տուող կերպեր միայն: Արիւմարհանքով կը նայի բոլոր սուտ բաներուն, սուր քմիծաղով մը՝ որուն իմաստը կը փոխուի մարդէ մարդ և պարագայէ պարագայ: Բայց իր այդ կեցուածքը մարդոց վերէն նայիլ մը չէ, այլ արհամարհելն է զոռոգութիւնն ու անափառութիւնը անոնց՝ որոնք իրենց շուռնեցածովը աշտարակներ կը փորձեն կանգնել օդին մէջ:

Իբրև զրչի և բեմի մարդ, անիկա մին է մեր արդի եկեղեցականներէն, որուն խօսքն ու մտածումը իր հոգիին մէջէն զիտէ բանալ մեր անցեալի արժէքները, մեր կրօնքին լոյսերը, մեր ժողովուրդին առաքինութիւնները: Երբ քերթողութիւնը յարատև ձգտումն ունի ազգային և հոգեշունչ գծով մը կերպադրել Աստուածաշնչական և հայրենական պատկերներ, դէմքեր ու դէպքեր: Անոր ոգին, գործելու եղանակը, կեանքը ըմբռնելու իւրայատուկ կողմերը թէև կը գատեն զինքը որոշ չափով իր մտատիպարներէն, բայց չեն հերքեր զանոնք:

Գրական կարողութեան զուգընթաց, կայ իր խօսքին շնորհը, ուրիշ ապացոյց մը իր զգայնութեան, գտնելու համար հոսուժին ափօսը դէպի զանգուածներու սիրտը: Մեծ հեռապատկերներ ընդգրկող, բարձունքներու սևեռաբիր անձնաւորութիւն մըն է Նզիշէ Պատրիարքը: Գիտէ միշտ հաստատ և վեր մնալ հոն՝ ուր ուրիշները կը զայթին: Դժուարութիւններուն դիմանալու, ապերախութիւններ մարսելու և իր գաղափարներուն ի խնդիր պայքարելու ուժը շատ քիչեր ունին իրեն հաւասար: Ոչ ոք կրնայ շեղեցնել զինքը իր տեսած ճամբայէն: Իր քիչ մը սկեպտիկ բայց քաղցր ժպիտին տակ պահուած կայ կամքին ամենէն մաքուր և պինդ մետաղը, զոր ան ցոյց տուած է բոլոր պայքարներու ընթացքին:

Այսօր մարդեր կան, վերի և վարի խաւերէն, որոնք կը մեղադրեն Եղիվարդը, «Սիոն»ի մէջ «Երուսաղէմի Տագնապը» խորագրով իր արտայայտութիւններուն համար, Մարդեր՝ որոնք Տիրան - Եղիշէ պայքարի օրերուն նոյն խարդախ կշիռքով կշռեցին իրողութիւնները, յետոյ չքմեղելով իրենց ըրածը, փորձեցին արդարացնել ինքզինքնին, թէ ըրին այդ բոլորը իրենց վրայ եղած ազդեցութիւններու պատճառաւ... Այսօր նոյն ողբերգութիւնն է որ կը կրկնուի, աւելի տխուր և ձախաւեր կերպով:

Անշուշտ առանց կրակի չէ բարձրացող ծուխը, սակայն շարժառիթն ու արդիւնքը, ըսուածն ու իրականութիւնը գիրար չեն ամբողջացներ: Որովհետեւ ով որ սխալէ մը կը մեկնի, չի կրնար յանգիլ ճշմարտութեան: Այլասէս պիտի չպաշտպանուէին զոյն ու վատուէրը, մուրիկներն ու անոնց ապարարոյ պաշտպանները, Երուսաղէմ եկող խարդախ հաշուեքննիչները և տակաւին կարգ մը թերթերու ամբաստանիչները, և այս բոլորը՝ անարդար և անզգած համակերպութեամբ, արցունք չունեցող յուղարկաւորներու նման: Առայժմ մեղադրանքները ամբողջովին մասնաւորել չենք ուզեր, սակայն որքան բաղձալի պիտի ըլլար, եթէ իւրաքանչիւր մեղապարտ անդրադառնար իր արարքին և արժեւորէր զայն հասարակաց չափանիշերով: Որովհետեւ ինչ որ մարդուն կրնայ ներուիլ, մարդկային չէ ապահովաբար:

Վէճը իր արտաքին ձևին մէջ, անձերով ներկայացուած կողմերու պայքար մը չէ, խնդուած մեղադրանքներու ցանկով մը, որ բռնաճիգով գոյութեան կը բերուի, իրաւունք մը շահելու նպատակով: Տագնապը արդիւնք չէ նոյնպէս եկեղեցական նուիրապետութեան դէմ ուղղուած բմբոստութեան մը, ինչպէս փորձեցին ցոյց տալ հեղինակութիւններու օժանդակութիւնը մուրացող իմաստակները: Ոչ ալ հաշուական զեղծումներու, որոնք իբր զրդուիչ դեղահատներ՝ զործածութեան, միամիտները խարխալելու համար և իմաստ մը ճաւելու գոյութիւն չունեցող տաղնապին, որ ամբողջապէս արուեստական է, ծրագրուած կարգ մը դաւադիրներու կողմէ: Տակաւին չենք ուզեր մակերեսել այն իրողութիւնը, թէ այս շինծու պայքարին մէջ իրարու կը բաղխին շահեր, ռիսեր և հեռահայեաց նկատումներ, որոնցմէ ոմանք տակաւին կը մնան առկախ, գտնել կարենալու իրենց արդար լուծումը վաղուան մեծ հաշուեյարդարին մէջ: Նոր հոսանք մը իր խիստավարակ ոգիով կը փորձէ փոխել իրերու դրութիւնը, նոր բարոյական մը բերելու այս շինծու պայքարին: Այդ ոգին չի ճանչնար եկեղեցական և ազգային իրաւունքներն ու սրբութիւնները, բայց կ'ուզէ օգտագործել զանոնք, որովհետեւ դժբախտաբար Դէզին ետեւ մարդ չկայ: Ոգին որուն կ'ակնարկենք և որուն դերակատարներն են սուտակասպասներ և անդիմազիծ աղլկորդիները, կը հետապնդեն նպատակ մը՝ որ խոտոր կը համեմատի կրօնական և ազգային բոլոր նուիրապետական կապերու և սկզբունքներու: Այդ ոգին է որ այսօր կը ջանայ և կը նիւթէ մեր բոլոր տրտմութիւնները, այդ ոգին է որ զողունի ներս մտաւ Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանէն և փորձեց զործելու իր աւերը, նուիրական նախադրեալներու կարգախօսով: Ձենք բացատրեր բայց գիտենք թէ ինչ կ'ըսենք:

Ժամանակէ մը ի վեր Սփիւռքէն ներս ընթացք առած տխուր ախտա-
նշանները կը հարկադրեն մեզի խորհելու թէ մեր մէջ տկարացած է ողջմտու-
թիւնը, որ ժողովուրդներու ինքնապահպանման ամենէն հզօր բնագոյն է, իր
փորձառութիւններու բերեցողացած ապահովութիւնը։ Ողջմտութիւնը որ փոխա-
նակ տրամախոհութեան պոզոտային, ուրկէ սոփեստներն ալ կ'անցնին երբեմն,
կ'ընտրէ պարագաներուն յարմարելու ճկուն իմաստութիւնը, փոխանակ շար-
ժելու արտաքին և անձնամէտ ազդեցութիւններու ներքէ, կամ ուրիշներուն
հաճելի ըլլալու տկարամտութեամբ, առանց անդրադառնալու թէ այս կերպով
կը քանդուի Եկեղեցւոյ իրաւունքներու և հասկացողութեան արդէն խարխաւ
պատր։

Սակայն պէտք չէ մոռնալ թէ չարիքներէն յաճախ բարիք կը ծնի,
կ'ըսէ մեր իմաստուն ժողովուրդը, որուն բովանդակ պատմութիւնը շարք մըն
է եղած իր վրայ խուժող աղէտներու, իսկ կեանքը՝ գերազոյն գինը չարիքը
բարիքի փոխող իր ճիգին և իմաստութեան մեծ սկզբունքին։ Ծիշք է թէ եր-
բեմն շատ սուղ գնած ենք այդ բարիքը, աւելին՝ անարդարութիւնները քաւ-
ուած են մոխիրով և բացունքով, ազատագրելու մեր հոգին այս աշխարհի կե-
ղերէն և որդերէն, անցնելու կեանքի սովորական երեւոյթներէն անդին։ Այն
ատեն միայն չարիքը կը գործէ իր աւերը, երբ չենք կրնար փոխել զայն բա-
րիքի։ Երբ պարտուած ենք մեր հոգիէն և զոհերն ենք մեր մարմնի մտածու-
մին, ենթակայ մեր մակադամտութեան և մեր արջառային բնագոյններուն։ Որ-
քան պատշաճ է հոս կրկնել հայ մատենագիրն խօսքը. «Խոզի հարսնացելոյ
կոյաջուր բաղանիս»։

Ժողովուրդի մը գէշ օրերը, բարոյական ինկածութեան շրջաններ են,
ուր սուտը, կեղծիքը, չարաշահութիւնները, արդար նկատուած լրբութիւնը
զիրար կը լրացնեն հոգիներուն խորը։ Հոգեկան այս ամուլ շրջաններուն է որ
սրբութիւնները կը վաճառուին և բողոքութիւնը իր թմբուկը կը գարնէ, խլա-
ցնելու արդարութեան և ճշմարտութեան ձայնը։ Բանասիրութեան ասպետ-
ները, հեռացնելու համար ուշադրութիւնները իրենցմէ, շնականօրէն ուրիշ-
ներու կը վերագրեն այն բոլոր մեղքերը, որոնց գործարանն է իրենց հոգին։
Այս տխուր պատկերին է որ կ'ակնարկէ Առաքելը երբ կ'ըսէ. «Մարդք ա-
պականեալք մտօք անպիտան ի հաւատս»։

Չենք ուզեր հոս խօսիլ կարգ մը որձենգ նախանձաւորներու մասին, ո-
րոնք կրօնական և ազգային ամէն շարժումի և պայքարի կը նային ձիարշաւի
գացող մարդոց մտայնութեամբ, նախապէս ընելով իրենց ընտրութիւնը։ Տա-
կաւին ուրիշներ, որոնք մեղսակիցներ կը մնան դուռադռներուն, պարարելով
իրենց պարտուած եսը և խորտակուած արժանապատուութիւնը։ Մենք նաև
անոնցմէ չենք կրնար ըլլալ, որոնք կեանքի մութ ժամերուն կը փորձուին տա-
րակուսիլ ազգի հոգիի մեծութեան վրայ։ Այդպիսիներ թող դան հոս, Ս. Երկրի
այս վեհավայրին մէջ, տեսնելու մեր քանակով միայն փոքր ժողովուրդի կամքի
և հաւատքի արդիւնքը եզրող ազգային իրաւունքները, ուր կը հանդիսադրուին
մեռնիլ չզիտցող ցեղի մը առաւելութիւններն ու յաղթանակը։ Մենք կու
զանք այդ ժողովուրդէն, զինուորներ ենք այդ ժողովուրդի դարաւոր իրաւ-

ւունքներուն և աւանդապահը այդ սրբութեանց: Ձենք վհատած երեք, որովհետև դիմակալած ենք յաճախ մեզմէ աւելի մեծ ուժերը, հաւատալով հրաշքին՝ որ պատմութիւնն է մեր փողովուրդին և եկեղեցիին: Յետոյ, թող ամէն մարդ զիտնայ թէ ըստածները այս էջերուն վրայ ուրիշներ նախատելու և ինքզինքնիս արդարացնելու փորձ մը չէ, ոչ ալ գործուած չարիքները ուրիշներուն վերագրելու աժան աճաբարութիւնը, այլ ըսելու միայն ճշմարտութիւնը: Մենք անոնցմէ չենք որ կրնան ազդուիլ ու մանաւանդ սաստուիլ լրագրային անմիտ և վարձուած բարբառնալիքներէ: Մեզի համար կարեւորը փաստն է և մենք ունինք այդ փաստերը: Ահա թէ ինչու այնքան կարծր և խիստ են մեր արտայայտութիւնները: Գիտենք թէ մեր ըսածներուն ընթերցումը անթարգմանելի սարտուռներով պիտի լեցնէ հոգիները անոնց՝ որոնք կը կարծեն թէ կարելի է ամէն բան ըսել և ընել, և ռնկատիօ մնալ: Իրենց շինծու և փայտոյիլային հնարամտութիւնը մեզի չի հիացներ, ոչ ալ իրենց ձայներու դողդոջուն ստույգները՝ միամիտներու ականջին սաղմոսերգուած: Միւս կողմէն սակայն չենք կրնար հանդուրժել կեղծիքի արհեստաւորները, յարգուած խաչազոյները, մարդոց միամտութիւնը շահագործող աճաբարները, աներես իմաստակները, և մութին մէջ պահուող նենգութեան և սադրանքի գործակալները: Եւ ինչ՞ իրենց տողարները արեւին տակ փողոյ շտեմները, տնոնցմով գնել փորձելու այն՝ ինչ որ զբամով չի գնուիր:

Պայծարը այժմ մնացած է պնակալէզներուն, որոնք միշտ խնճոյքի աւարտումէն յետոյ կու գան խնդրելու իրենց բաժինը: Խօսք չունինք մարդկային արժանապատուութենէ զուրկ այդ խեղճներուն, որոնք կրնան պայմանաւորուիլ ինքզինքնուն հետ, այսինքն զիտակցօրէն ընդունիլ թէ կարելի է բարոյական ամէն հարց տարբեր անկիւնէ դիտել և կշռել, հաշտուելով հոգեկան արկածախնդրութեան մը հետ, և իմաստութիւն նկատել յարմարցնելու իրենց խիղճը դէպքերու ընթացքին, և պարագայապաշտութեան ամենէն գժուած մտածումներով խեղդել պատուոյ, համոզումի և նկարագրի ամէն անկեղծութիւն:

Իբրև վերջաբան մեր այս տողերուն և յառջաբան ճերմաստեղմի Տաղնապը յօգուածաշարքին, կը յայտնենք թէ մենք պէտք չունինք լարծուն խրատներու: Գիտենք թէ ինչ կը զրենք և ինչու կը զրենք: Անձնականութիւն, չափազանցութիւն, կանխամտութիւն, վրիժառութիւն և տակաւին շատ մը այս կարգի ստորուկ սոփիստութիւններ, մեզի չեն կրնար կեցնել արդարութեան և մաքրագործումի ճամբուն մէջ: Որքան զիտենք, Աստուած է միայն որ հաճոյք կը զգայ՝ երբ կը լսէ ճալէլուիաճն ուրացիկին և մուրացիկին: Իսկ մենք որ Աստուած չենք, կ'ուզենք որ մեզի խորհուրդ տուողը առնուազն իրաւունք ունենայ: Աւելին՝ կուշտ ենք մեզի տրուած բարոյական դասերէն և անոնցմէ՝ որ մեզի դրել սորվեցնել կը փորձեն, իրենց Հիթիթական Հայերէնով:

Պարզ և յստակ են մեր խօսքերը:

(Շարունակելի՛ 5)

Ե.